

Folk i rörelse HÄFTE 8

OHÅLLBART OM HÅLLBARHET

Sjutton anmärkningar till Brundtlandrapporten

av Thomas Wallgren

Miljöförbundet • 15 kr

Denna artikel är en utskrift av en presentation vid två olika möten med skandinaviska aktivister engagerade i miljö- och solidaritetsrörelser, i Esbo, Finland, i maj 1988, och i Stockholm, Sverige, i december 1988. Sammanhanget är viktigt för man ska förstå presentationens politiska infallsvinkel. Läsare som irriteras av den något arroganta hållningen i häftet gentemot socialdemokratisk och annan konstruktiv skandinavisk reformpolitik rekommenderas att läsa slutet först

INTRODUKTION TILL PROBLEMATIKEN

1. En fråga

Den rapport som producerats av den så kallade Brundtlandkommissionen (FNs kommission för miljö och utveckling) bär titeln *Vår gemensamma framtid*¹. Den inbjuder alla stater och individer i världen att ta del i en omfattande ansträngning för en hållbar utveckling. Den ger också en speciell och viktig roll åt medborgarorganisationer och gräsrotsrörelser i denna ansträngning (se särskilt sid 351-354²).

Frågan jag skulle vilja ställa här är: Hur ska vi, som individer och som aktiva i olika organisationer, rörelser och grupper reagera på den inbjudan?

2. Ett perspektiv

Rapporten har ofta fått beröm av miljöorienterat folk för att den betonar det nära samband mellan miljö- och utvecklingsfrågor³. Detta är givetvis viktigt. Men naturligtvis finns det inget nytt eller överraskande i denna tes. Det var ju den grundläggande insikten hos de nya folkrörelserna i Finland på 70-talet. Jag skulle bli mycket överraskad om man inte kunde visa att det har varit något gemensamt för mycket av det arbete som har gjorts i folkrörelser, av engagerade forskare osv, också i andra länder under de senaste tio tjugo åren.

Rapporten slår alltså på denna punkt in öppna dörrar. Viktigt är inte mera att sprida insikten att dessa två frågor hör samman. Den verkliga frågan är: Hur ska sambanden förstås? Dessutom måste vi fråga hur, och på vems villkor, insikten i dessa samband kan utvecklas till effektiv politisk handling.

Beträffande den senare frågan föreslår jag att man skiljer mellan tre strategier. Enligt den första strategin är det rätta sättet att nära samarbeta med regeringar och de mest kraftfulla internationella utvecklingsinstitutionerna för att nå en snabb verkställighet av rapportens och andra liknande dokumenters rekommendationer. Den andra strategin utgår liksom den första från rapporten och liknande officiella initiativ, men lägger huvudvikten vid behovet att radikaliserar deras analyser och rekommendationer. Den tredje strategin skulle vara att ignorera rapporten och söka efter – eller snarare hålla fast vid – andra konkurrerande hållningar till miljö- och utvecklingsfrågorna.

3. Tid och nödvändighet

Frågan är förstas: Har vi råd att slösa våra krafter på ideologisk debatt? I rapporten, sid 352 citeras Mr David Bull: "Våra uppgifter är så angelägna att vi inte längre får spilla vår energi på fruktlösa och destruktiva konflikter. Medan vi utkämpar våra krig om ideologier på jordytan så förlorar vi samtidigt vårt produktiva förhållande till jorden själv."

Jag hör också till denna generation för vilken brådskan, den fruktansvärda tidsbristen, är en av de livsformande erfarenheterna. Ändå, och just därför vill jag mana till eftertanke. Om det är sant, som jag tror, att tiden numera har blivit en av världens "knappa resurser"⁴, då har vi inte tid att kasta bort vår energi på andrahandsfrågor. Noggranna analyser och överväganden är därför nu kanske mer än någonsin av nöden i vårt praktiska arbete, om det inte ska bli ineffektivt eller t.o.m kontraproduktivt⁵.

GLOBALA PERSPEKTIV

4. Två konkurrerande scheman för att förstå världens kris

I sin förståelse av världens tillstånd följer rapporten en väg som är vanlig bland miljöfolk. Enligt denna enligt min uppfattning stolliga och farliga syn är det allt över-skuggande problem vi idag har att ta ställning till hotet mot överlevnaden, utan några fler kvalifikationer. De som brukar hävda denna syn lägger ofta till att de stora hoten mot överlevnaden är kärnvapenkrig och miljöproblem, och vanligen leder de sedan in diskussionen på frågan om miljöproblemen snarare än den om krig och fred.

Enligt denna syn finns det två huvudskäl till hoten mot överlevnaden. Ett är den exploatering av naturresurser som orsakas av de rika folkens vårdslösa överflöd. Det andra är exploateringen av marginalresurser (särskilt sårbara ekosystem) som de fattiga orsakar när de försöker tillgodose sina grundbehov.

Detta är det perspektiv som dominerar rapporten och förser den med sin plattform för analys (se t ex sid 41, 47-50 etc). Det förser också dess mest berömda slagord, "hållbar utveckling", med innehåll.

Det konkurrerande perspektivet på världen som jag vill hävda i detta sammanhang kan beskrivas så här. Tillståndet i världen är en global kris. Men vi har inte främst två problemfrågor. Vi har snarare ett stort sjukdomssyndrom, en mängd nära förbundna problem som innefattar massfattigdom, strukturellt och öppet våld internationellt och nationellt, ekologiska katastrofer av olika slag och av ökande grad, fortryck och t.o.m. planerade folkmord på kulturella, sociala och religiösa minoriteter, alienation, marginalisering, utslagning och social och psykologisk misär. (Liksom i det föregående perspektivet är jag i detta sammanhang bara intresserad av den mörka sidan av bilden.)

Få människor som delar detta komplexare problemperspektiv påstår sig ha en teori för att förstå alla samband mellan de olika delaspekterna. Inte heller bestrider de påståendet att både oprivilegierade och välbärgade, genom sina handlingar och sina sätt att leva, bidrar till den ekologiska krisen. Men de skiljer sig från den tidigare nämnda gruppen däri att de hävdar att vi måste söka de underliggande, i bred mening politiska, orsakerna till detta. Karakteristiskt för det perspektiv på världen jag beskriver här är att

man ser de olika upplistade problemen som symptom på samma sjukdom. Problemen ses som grundade i huvudsakligen en och samma globala politiska process, dvs i kapitalismens eller moderniseringens patologi, eller i en kombination av båda.

Konkurrensen mellan dessa två grovt tecknade bilder av världsläget är av följande skal av oerhört stor betydelse. Det förra av dessa perspektiv inbjuder till att söka tekniska och administrativa lösningar på våra problem, medan det senare perspektivet riktar uppmärksamheten till frågor om makt och politisk organisation. Så låt mig nu fortsätta med en översikt över

5. Fem politiska strategier

Strategierna 1, 2 och 3 kan härledas från perspektiv ett, och de övriga från perspektiv två enligt ovan.

1. Den konservativa, eller klassiskt liberala om man vill, lösningen för dem som oroar sig för överlevnaden känner vi alla till. Det är programmet med mer tillväxt och högteknologi och mera förtroende för marknadskrafternas styrningskapacitet, mindre för statlig inblandning. Jag tvivlar inte på att detta program skulle fungera, om bara någras (dvs de rikas) överlevnad var vårt enda mål. När allt kommer omkring skapar miljökatastrofer också problem för dem som är intresserade av profit. Genom att göra miljövärden som frisk luft och rent vatten till marknadsvaror kan vi antagligen få en ekologiskt perfekt hållbar världsordning, utan att ändra det nuvarande produktionssättet eller de nuvarande mönstren att fördela välstånd och makt.

2. Det i vid mening socialdemokratiska reformprogrammet skiljer sig från det föregående däri att det förordar lite mer statlig intervention, lite mer demokratisk planering och lite mer folkligt deltagande i besluten om fördelningen av de kostnader som är nödvändiga för att man ska komma till rätta med överlevnadshoten. Med den föregående delar denna strategi tilltron till ”kvalitativ tillväxt” och ny högteknologi för att lösa ekologiska och felutvecklingsproblem.

Detta är naturligtvis den strategi som förordas av Brundtlandkommissionen om miljö och utveckling.

3. Dessa två strategier har sin motpol i det pessimistiska programmet hos dem som är övertygade om att bara auktoritär politik som kombinerar en strikt planerad ekonomi som syftar till radikal minskning av totalproduktion, avfall och konsumtion med en radikal avveckling av alla internationella relationer, särskilt utrikeshandeln, och en omfattande teknologisk nedrustning kan rädda oss från den slutliga miljökatastrofen.

4. De som tror att världens problem bör ses som ett mångfacetterat kriskomplex, djupt rotat i det satt på vilket (kapitalistisk) tillväxtekonomi och modern kultur har förenats kan rösta på en reviderad modernitet för att lösa våra problem. Dominansen av ett snävt ekonomiskt, tekniskt eller funktionellt förnuft – favoritbegreppet bland de filosofer som kritiserar längs denna linje är ”instrumentellt förnuft” – är i detta perspektiv den bästa kandidaten om man vill ange den yttersta grunden för världens katastrofala tillstånd. Strategin framåt bygger enligt denna ”linje 4” på följande idéer.

Modernisering består i grunden i en strävan efter rationalisering av sociala relationer. Denna strävan måste fortsätta, men dess sjukliga, instrumentella ensidighet måste rättas till genom att man ger andra dimensioner av rationalitet, t ex i form av solidaritet

och demokratisk makt över ekonomi och politik, ökat spelrum. Med andra ord – vad vi behöver är en alternativ utveckling grundad på ett brett rationalitetsbegrepp och förverkligat genom radikal demokrati. Detta synsätt kopplas ofta, men inte alltid, till en tillit till folkrörelser som aktörer för den önskade förändringen.

5. Pessimisterna bland ”syndromtankarna” har inte tillräckligt med tilltro till moderniteten (eller kapitalismen) för att söka bota dess sjukliga drag. Pessimisterna skulle föredra att totalt överge strävan till modernitet, rationalisering och utveckling. En version av denna antimodernism exemplifieras av dem som frivilligt återvänder till ”primitiva” livsformer som de enda hållbara. (Sådana rörelser och samhällen finns t.o.m. i de mest ”avancerade” länderna, t ex Frankrike.) Andra propagerar för terrorism och auktoritär politisk organisering som det enda effektiva politiska medlet att bekämpa modern utveckling. Åter andra söker efter postmoderna former av kultur och samhälle, och några letar, utanför vår moderna civilisations kärnområden, efter kulturell utveckling baserad på ickemoderna traditioner och värden.

En av de mest komplexa, och viktigaste, frågorna i modern politik är vad som ska bli resultatet av dessa försök att hitta en ”annan” modernitet. Men hittills tycks det mig, åtminstone i europeiska sammanhang, vara det fjärde politiska perspektivet som intellektuellt och politiskt är solklart överlägset de andra. Ändå är det inte det perspektiv som har favoriserats i rapporten. Detta föranleder två frågor. Hur är det för det första över huvud taget möjligt att rapporten, med sin grunda problemanalys och politiska strategi har kunnat tas på allvar, inte bara av konservativa partipolitiker m.fl, utan också av radikala rörelseaktivister? Och för det andra, vilka är de viktigaste bristerna i rapportens analys och problemlösningsstrategi? Jag ska därför i det följande analysera lockelserna (6-9) och sedan tillkortakommandena (10-16) i det perspektiv som har lett rapporten⁶.

FALSKA LOCKELSER HOS BRUNDTLANDRAPPORTEN

6. Enkla uppgifter

I avsnitt 4 beskrev jag två konkurrerande beskrivningar av världens tillstånd. Det första av dem, som också har föredragits i rapporten, är mycket lättare att förstå än det andra. Därför, om än också av två andra orsaker, är den ett attraktivt val för dem som är intresserade av snabb politisk framgång. För det första: en enkel beskrivning tenderar att ge ”oss” (de politiska aktivisterna och beslutsfattarna) mängder av enkla bestämda uppgifter. Och för det andra förser de oss med användbara hjälpmedel för att arbeta med information och medvetandehöjande. Och när man är medveten om den trängande angelägenheten – vem känner inte dragningskraften i en sådant perspektiv?

Ändå ser jag detta val av perspektiv som upprörande ansvarslost. Vi skulle inte ha kunnat uppfinna kärnkraftverk med hjälp av den lättförståeliga newtonska fysiken. Och vi kan troligen inte finna vägen ut ur den globala krisen på grundval av ett teorilöst ad hoc-resonerande om världens tillstånd.

7. Realpolitikens frestelse

Den politiska, ”socialdemokratiska” tillväxt- och teknologi-orienterade reformstrategin som rapporten föredragit har den uppenbara fördelen att den förefaller hyggligt

realistisk. Den bjuder in till en diskussion om otaliga reformer – om skattepolitik, om planering, om beslutsstrukturer inom näringslivet och byråkratin osv. Många sådana reformer förefaller viktiga i sig själva. Några skulle vara svåra, andra tämligen lätta att åstadkomma. Som helhet liknar reformstrategin en möjlig, styckevis strategi för överlevnad. Detta så mycket mer som det slag av åtgärder som ingår redan accepteras som en del av politikens vardag.

Den kanske viktigaste dragningskraften i den föreslagna strategin är att den erbjuder något till alla inblandade parter – administratörer, politiker, medborgare – otaliga möjliga uppgifter, miljarder möjligheter att bli en del av en stor och nödvändig förändring.

En tredje beståndsdel som bidrar till den förförande dragningskraften hos denna strategi är att den är så lagom. Den är lagom därför att de efterfrågade reformerna inte på något sätt rubbar den riktning de moderna samhällena utvecklas idag. Låt mig illustrera detta med bara ett exempel.

Rapporten föreslår en 50%-ig nedskärning av energikonsumtionen under de kommande 50 åren. Ett drastiskt förslag? Inte alls! Kommissionen försäkrar lugnande att denna förändring kommer att vara möjlig utan att sätta tillväxt, energiförsörjning eller materiell standard i fara (s 222, s 191-193). Detta kan vara en felaktig slutsats, och då kanske rapportens förslag är radikalt i alla fall. Jag vill inte bråka om det här; i stället vill jag påpeka följande:

Ett grundläggande drag i den modernistiska kulturen är att de flesta av oss som lever under dess inflytande delar två konkurrerande ideal för det goda livet. Enligt en vision är överflöd väsentligt i detta liv därför att det tjänar som synligt tecken på vårt förnufts makt. Det förser oss också med de materiella garantierna för vår frihet. Enligt den andra visionen är det väsentligt för vår självbestämelse och vårt självförverkligande att vi lär oss att känna igen vårt sanna intresse och att sätta gränser för våra spontana önskningar och begär. Dessa två ideal förbinds på komplicerade sätt med frågor om makt och legitimitet⁷. Vad som behöver betonas här är att det är en vanlig, framgångsrik, men i sista hand självförstörande maktstrategi att försäkra folk – som rapporten gör – att man äger ett så underbart recept för samhällsutveckling att man kan lova att förverkliga båda dessa konkurrerande ideal samtidigt.

8. Socialdemokrati mot liberal ekonomi

Den fjärde beståndsdel som bidrar till dragningskraften hos rapportens strategi är nära förbunden med det sista styckets sista anmärkning.

Fler och fler människor blir övertygade om att det kapitalistiska produktionssättet är helt i stånd att hantera den nuvarande miljökrisen. Frågan är bara hur. Här är de viktigaste konkurrerande modellerna den socialdemokratiska och den klassiskt liberala visionen. Båda förlitar sig till teknik, kostnadseffektivitet, energieffektivitet osv. Den senare kommer naturligtvis inte att bekymra sig mycket över fördelningsmönster – den förra söker kontrollera den ojämna fördelningen av kostnader och förmåner inom tillväxt och utveckling genom statlig intervention i ekonomin, en strategi som tidigare så framgångsrikt har praktiserats av arbetarrörelsen och numera av en större del av partier och regeringar i västvärlden, snart också i Östeuropa.

Om detta var våra enda två möjligheter skulle jag också ansluta mig till socialdemo-

kraterna. Men vem säger att de är det?

9. *En dödlig drog*

Den antagligen största förförande kraft som drar folk från alla politiska läger till rapportens strategi härrör från dess programmatiska optimism. Jag har försökt att analysera på andra ställen hur – genom uppkomsten av den moderna kulturen, medvetandet och förståelsen av historien – optimismen har blivit en fruktansvärt förblindande ideologisk kraft som tvingar alla moderna politiska rörelser att svära i dess namn⁸. Det är hög tid för oss att demaskera de faror som hänger samman med denna benägenhet för optimism. Här kan jag bara peka ut den retoriska tomheten i rapportens optimism. En av rapportens viktigaste idéer är att tillväxt och ekologisk hållbarhet passar ihop. Med rapportens ord: ”Kommittén fann emellertid också anledning till hopp: ... att en ny period med ekonomisk tillväxt kan skapas. Denna tillväxt måste grundas på en politik som underhåller och vidgar jordens resursbas och som bidrar till att de framsteg som kommit somliga till del under de senaste hundra åren också ska komma alla till del under kommande år.” (s 42)

Nu skulle jag vilja dra er uppmärksamhet till det faktum att denna optimistiska tro, som uttrycks alldeles i början av rapporten och anslår tonen för hela texten, inte någonsans i hela rapporten beläggs med mer än ett argument, det otroligt svaga och övertygande argumentet att det finns studier som visar att, om vi använder bättre teknik och organisation, kan vi i vissa fall producera mer med mindre användning av energi och råvaror. Men låt oss se det som det är: detta argument är inte starkt nog att försvara tron på möjligheten av hållbar ekonomisk tillväxt. Eller för att uttrycka det noggrannare: det är inte starkt nog att motivera ett val av en politisk helhetsstrategi som baseras på idén om tillväxt och hållbarhet. Det är inte starkt nog på grund av bl.a. den alienation och likgiltighet som internt häftar vid den typ av teknik och organisation som har förutsatts, på grund av den riskabla generalisering som förutsätts gälla (tekniska framgångar på några områden motiverar en tro på tillräcklig teknisk lösningsförmåga på samtliga problemområden), och på grund av argumentets underdefinierade karaktär: den framtid som här efterlyses skulle ge ett på ett slumpartat sätt helt annorlunda liv än det vi känner idag.

BRUNDTLANDRAPPORTENS SVAGHETER OCH MISSTAG

10. *Den bristande analysen*

I rapporten beskrivs överflöd och fattigdom som två oberoende orsaker till ekologisk tillbakagång. Pinsamt nog måste jag påminna om banaliteten att det finns orsaker till att vi har den fördelning av välståndet som vi har i världen idag. Därför är det falskt och missledande att säga att vi har två separata företeelser som orsakar ekologiska besvär. Snarare måste vi lära oss att se överflöd och fattigdom som två olika aspekter av samma process av felutveckling som orsakar olika globala problem.

Naturligtvis behöver det slags påstående som jag gör här otaliga kvalificeringar. Men som helhet, via t ex beroende-teori⁹ och andra analyser av nykolonialismen har vi blivit medvetna om åtminstone några aspekter av sambanden mellan den moderna massväl-

färden för några, fattigdomen för många och katastroftillståndet för världsmiljön. Hur kan ett program som inte betonar vikten av dessa samband undgå att dölja de frågor som verkligen behöver besvaras (t ex frågorna om makt och förtryck och om hur man kan bygga kulturer som vilar på hållbarhet istället för slöseri), om hållbar utveckling ska bli mer än en tom fras?

11. En drömmares vägvisare

Ett vanligt lovord till rapporten vidhåller att den visar något om länkarna mellan ekonomi och miljöfrågor och att den visar att tillväxt och ekologiskt förnuft är möjliga samtidigt.

Inget kan vara mera fel. För det första är det helt klart att begreppen tillväxt såväl som ekologiskt förnuft eller hållbarhet inte är värdeneutrala. Ingen kommitté av experter kan därför ens i princip hoppas besluta vad som borde räknas som tillväxt, hållbarhet eller tillväxt med hållbarhet.

För det andra visar det sig mycket tydligt i rapporten att dess snack om tillväxt och hållbarhet delvis är en fråga om tro, delvis politisk skicklighet och bara till en liten del är rationell argumentering. Argumentet är det som har nämnts tidigare om effektivare teknik (se t ex s 66). Detta argument är otroligt rött som det är. Därför är det också svårt att avvisa. Här kan det räcka att säga att det kan vara helt acceptabelt för en individuell aktör att bygga sitt hopp för framtiden på trevliga fantasier. Men jag vill hävda att det är farligt att bygga politik på önsketänkande. Ny teknik och fortsatt tillväxt har hittills åtföljts av ökade miljöproblem i den första världen. Varför skulle vi bygga vår framtid på hoppet att detta mönster snabbt och dramatiskt skulle ändras? För att det är en optimistisk, ”trevlig” ide?

12. Det instrumentella förhållandet till naturen

Naturen betraktas i rapporten framför allt som en samling av resurser. Problemen i relationen människa-natur galler resursutnyttjandet och är av teknisk art, därför måste lösningarna också vara tekniska, inte t.ex. kulturella.

Av detta följer en strategi där det enda slaget av försoning med naturen som vi kan eller behöver söka är en där villkoren avgörs av funktionellt förnuft – det vi söker är en teknik som ska göra oss i stånd att fortsätta exploatera naturresurserna på ett sådant sätt att vi inte behöver vara rädda för naturens ”hämd”. Detta är den strukturella analogin till kompromissen mellan arbetarklassen och kapitalismen i de senkapitalistiska, efterliberala välfärdsstaterna¹⁰. För dem som har en metafysisk eller religiös motivationsgrund för respekt för naturen eller solidaritet över artgränserna är denna kompromiss inte nog.

Men man behöver inte ens hemfalla åt metafysisk idealism för att anse detta förhållningssätt som problematiskt. Ett problem som framgår tydligt i rapportens diskussion om teknik (särskilt sid 75-80) är följande. Teknik ses nästan uteslutande som avgörande för människans förhållande till naturen. Men om teknologin inte bara dominerar människans förhållande till naturen utan också – som det måste vara – som en väsentlig aspekt av våra sociala relationer och kulturella dynamik, då måste teknologins utveckling förstås som en del av vårt totala ”civilisationsprojekt”. Också från detta perspektiv

måste rapportens syn på teknik som bara betonar teknikens betydelse för förhållandet mellan människa och natur alltså bedömas som pinsamt ofärdig (t ex sid 75).

Nog av. Vi kan sluta oss till att den snäva, instrumentella syn på naturen som präglar rapporten leder till en blindhet for de kvalitativa (t ex estetiska) aspekterna av människans förhållande till naturen och de kulturella aspekterna av teknologiuvecklingen. Därför ar rapportens syn på teknologi och teknikvärdering allvarligt ofullständig. Och därför ar rapporten oförmögen att se de många sociala och kulturella hinder for en hållbar utveckling som är internt förbundna med tekniken¹¹.

13. Inadekvata mål

Antagligen är min viktigaste kritik mot rapporten att jag inte kan instämma i dess förståelse av de globala utvecklingsansträngningarnas mål. Vad är denna "välfärd" som rapporten vill välsigna hela världen med? Vilket är dess värde? Men jag vill inte uppehålla mig vid varför tillväxtdrömmen inte frestar mig. Rapportens författare får gärna drömma hur de vill. Min viktiga oenighet angående rapportens mål är mer grundläggande än frågan om målens substantiella utformning. Rapportens angreppssätt på diskussionen om mål förefaller mig fullständigt på sidan om.

Låt oss först se vilken sorts mål för social utveckling som rapporten föreslår. Huvudförslaget är naturligtvis att vi borde försöka nå en hållbar tillväxt. Åtskilligt är underförstått i den diskussion som stöder detta mål. En förutsättning som jag skulle vilja gräla om är påståendet att man historiskt kan visa ett positivt samband mellan tillväxt i den industrialiserade världen och ökning av livsvärdena. En annan, mer uppenbart osäker förutsättning i rapporten, är att framtida tillväxt, oavsett hur vi värderar den gångna, är något värt att sträva efter. Det finns andra förutsättningar i rapporten som jag skulle vilja utmana, eller i alla fall göra inskränkningar i (t.ex. några av de förutsättningar som vägleder behandlingen av energi- och befolkningspolitik). Men vi kan lämna dessa frågor åt sidan här för att diskutera två olika frågor som gör oss i stånd att förstå några mer grundläggande svagheter i rapportens måldiskussion.

För det första föreslår rapporten att vi grundar vår förståelse av vad som menas med hållbar utveckling i vår förståelse av behov, särskilt grundläggande behov. Detta är ett sofistikerat förslag. Men inte tillräckligt sofistikerat. För att förstå varför måste vi betrakta en annan tanke som i rapporten är direkt förbunden med denna. På sid 72 kan vi läsa: "Urbanisering är i sig själv en del av utvecklingsprocessen. Den viktigaste uppgiften består främst i att hantera denna process så att man undviker en allvarlig försämring av livskvaliteten."

Läs gärna detta citat noggrant och lägg märke till följande. Utveckling är här något man talar om i singularis. Och dessutom medger påståendet förstulet att utveckling som den förstås av rapporten kan vara skadlig för vårt välbefinnande.

Den fråga vi här konfronteras med är komplex. Det problem jag vill peka på finns såväl i det citerade stycket som i följande självmotsägelse. Rapporten tror att vi kan finna objektiva kriterier på utveckling om vi analyserar vad folk behöver. Denna analys, inbjuds vi att tro, stöder tanken att det finns en sådan sak som utvecklingsprocessen som är densamma i alla kulturer. Urbaniseringen är bara en av sidorna i denna utvecklingsprocess. Denna utvecklingsprocess kan, observera detta, vara skadlig for folk.

Nu skulle jag vilja betona att det inte är någon händelse att rapporten tvingas erkänna möjligheten av inre samband mellan begreppen behov, utveckling och skada. Detta erkännande följer nödvändigtvis av det antagna synsättet.

Grundfrågan är hur kriterier på utveckling ska formuleras. Jag skulle instämma i att åtminstone en fundamental faktor som man måste räkna med är behov. Men vi vet från den filosofiska debatten om människans identitet att behov inte är biologiskt givna. Behov formas i samspelet mellan natur och konvention, biologi och kultur (se arbeten av t ex Michel Foucault, Charles Taylor, Peter Winch). Därför kan inte en panel av experter avgöra en gång för alla vad människor på olika platser och olika tider behöver. Och även om de kunde skulle de vara tvungna att lämna öppet hur dessa behov bäst kunde tillgodoses. Jag tror att det följer att kriterierna för utveckling aldrig kan avgöras en gång för alla. Detta gör inte kategorin ”utveckling” helt innehållslös. Men det gör den mångfaldig och beroende av sammanhanget. Och det gör att vi inte från början behöver godta som utveckling något som vi tror kan vara skadligt för några, många eller de flesta människor.

En av huvudidéerna hos rapporten är alltså idén om ett mönster för utveckling för alla nationer och alla kulturer. Detta har, som jag försökt visa, den begreppsligt absurda konsekvensen att att den utveckling vi inbjuds att främja kanske kan bli något skadligt. Denna idé om en objektivt definierbar uppsättning mänskliga behov och ett utvecklingsmönster definierbart i termer av tillgodoseende av dessa behov, förefaller mig vara rapportens mest grundläggande misstag.

14. Objektiviserande metafysik

De sista två styckena har ett nära samband med den typiskt moderna metafysik som underförstått dominerar hela rapporten. När den beskriver den globala krisen, miljöfrågor, utvecklingsparametrar osv, fokuserar den uteslutande på det objektiva och det mätbara – på de aspekter av naturligt och samhälleligt liv som kan diskuteras och studeras i de vetenskaper som uppställer objektiva lagar. Men naturligtvis finns det mycket mer i världen än fakta om hur den ”ser ut”, och händelser som kan förklaras eller förstås av vetenskapens lagar – det finns värden, avsikter, hopp och fruktan, kärlek och hat, makt och lust. Detta är mycket verkliga sidor av det mänskliga livet, och alla program för politisk handling måste ta dem med i beräkningen, dvs måste medge en mycket mer komplett metafysik än en där världen reduceras till en samling ting och lagbundna samband mellan dessa ting som de objektiviserande vetenskaperna begriper sig på. På ytplanet försöker rapporten undvika en reduktiv världsbild. Men den misslyckas. Detta är, tror jag, ett grundläggande skäl till varför rapporten behandlar miljöproblemen som tekniska problem och frågan vad utveckling betyder som en som kan diskuteras meningsfullt oberoende av kultur.

15. Pseudo-demokrati

Rapporten är för folkligt deltagande i utvecklingsansträngningarna. Den formulerar starka vädjanden inte bara till stater utan till alla individer, folkrörelser och organisationer. Ändå är rapporten i kärnan inte grundad i demokratiska ideal.

Återigen finns det två saker att säga om rapportens pseudo-demokratiska karaktär.

När rapporten direkt vädjar till organisationer och medborgare i hela världen är dess budskap till dem att de behövs för att förverkliga det program rapporten anvisar. Det verkar därför mer som slump än som princip att detta slags deltagande demokrati föreslås. Om någon skulle utveckla ett argument som visar att hållbar utveckling som det förstås i rapporten kan nås bara (eller i alla fall mer effektivt) utan folkligt deltagande, då skulle rapportens demokratiska ställningstagande framstå som en felbedömning och något man hellre borde vara utan.

Ännu mer alarmerande är det att det inte finns någon plats för demokratisk diskussion, klarläggande, val och målkritik i rapporten (se st 13 ovan). Man blir därför inte överraskad att finna passager som den följande i rapporten: "Röttema till problemen ligger i en nationell och internationell politik som hittills hindrat Afrikas ekonomier från att utnyttja sina fulla tillväxtnöjligheter för att på så sätt kunna lindra fattigdomen och det tryck på miljö och resurser som denna för med sig." (s 87) Vad denna, och otaliga andra passager, inte bryr sig om är alla de människor som inte tror "ekonomisk expansion" är svaret på deras problem, alla de som inte vill ha all denna tillväxt oavsett om tillväxt och hållbarhet är förenliga eller inte.

En rapport som främst bjuder in oss att delta i förverkligande av de mål den föreslår och bara i andra hand eller – som i detta fall – inte alls bjuder in oss att diskutera mål är absolut inte det slag av rapport vi behöver idag (vad var det Gandhi brukade påminna oss om i diskussionen om mål och medel?).

16. Samförstånd

Slutligen finns det en punkt där jag skulle vilja utså lite tvivel även om jag ytterst instämmer med rapportens budskap. Budskapet handlar om samförstånd, enhällighet. Detta återspeglas redan i titeln, "Vår gemensamma framtid", och tanken att alla människor kan och bör förena sina ansträngningar för en hållbar utveckling upprepas om och om igen i boken. En aspekt av detta är den kollektiva användningen av ordet "vi". Ganska ofta i rapporten betyder "vi" alla människor. Man hänvisar också ofta till mänskligheten och dess intressen, till alla nationers gemensamma intresse osv.

Nu finns det tillräckligt av idealist i mig för att instämma i att på någon subtil och djup nivå är det riktigt att alla människors intresse sammanfaller. Men det är en insikt som inte bör accepteras alltför lättvindigt. Den kan till och med vara falsk.

Vad som är klart är att på många nivåer, innan man kommer fram till ett samförstånd i en diskussion om våra intressen, kommer många intressegrupper, klasser och nationer att vara ganska våldsamt oense om vad som bör göras, hur välståndet ska fördelas osv. Ändå kan man sträva efter en förståelse av mänsklighetens slutliga, gemensamma intresse. Men jag tvivlar inte på att denna förståelse bara kan nås om man tar oenighet och social kamp och konflikter allvarligt, som nödvändiga beståndsdelar i den komplicerade samhällsprocessen. Vårt enda hopp för en anständigare framtid slutligen vilar, inte bara för de rika och privilegierade utan för alla.

17. AVSLUTANDE ANMÄRKNING

Slutligen min praktiska slutsats: Jag är av den fasta övertygelsen att alla de människor

– i Skandinavien och på andra ställen – som har engagerat sig för solidaritet och hållbarhet och som har hittat metoder att kämpa för dessa mål i olika organisationer och rörelser bör fortsätta sitt arbete utan att bry sig så mycket om Brundtlandrapporten och allt ståhej runt den. Jag tror inte på nödvändigheten av kritisk uppföljning av rapporten, jag tror inte på vikten av lobbyarbete och dialog med etablissemangen på rapportens grundval. Inte för att sådana aktiviteter är helt meningslösa¹². Men många av oss i rörelserna har för länge sedan hittat saker att göra som enligt min bedömning är mycket viktigare än vilket arbete som helst som möjligen kan komma ut från en diskussion som tar denna rapport som utgångspunkt.

Eftersom jag vet vilka slags reaktioner delta slags påstående brukar ge upphov till bland mer pragmatiskt och reformistiskt anlagda människor vill jag gärna göra två inskränkningar. För det första vill jag påpeka att jag absolut inte förordar auktoritär politik som alternativ till Brundtland-uppföljning. Jag bara uttrycker (ibland t.o.m. överdriver eller förenklar) min personliga övertygelse, och försöker hävda den så klart och kraftfullt som möjligt. De som är oeniga inbjuds att invända mot mina argument. Kanske vi alla har något att lära av att fortsätta debatten. För det andra kommer det att finnas en massa människor som har många idéer om hur man kan använda Brundtlandrapporten som en plattform för vad de menar är radikala aktiviteter. Till dem är budskapet: försök att allvarligt tanka ut någon annan aktivitet som ni lika gärna skulle kunna ta del i och undersök om inte den när allt kommer omkring är mer värd. Om då er slutsats fortfarande är längs Brundtlandlinjen, fortsatt med det och lycka till. Skiljelinjen mellan reformistisk politik och rörelseaktioner är inte omöjlig att passera, lika lite som linjen mellan kritiska modernister och postmodernister. Ingen av oss har alla nycklar till himlen, och därför behöver vi självklart varandras hjälp och samarbete, lika väl som orädd debatt och ömsesidig kritik.

Noter

1. För bekvämlighets skull refererar jag i till denna skrift som ”rapporten”.
2. Alla referenser avser Prisma/Tidens upplaga av Vår gemensamma framtid, 1988
3. Se t.ex. Ilmo Massas artikel i tidskriften Suomen Antropologia 3/88 (finska)
4. Se t.ex. de banbrytande studierna av G Koselleck i hans *Vergangene Zukunft zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Suhrkamp, Ffm 1979, eller analysen av den moderna tidsupplevelsen i T Wallgren: *Modernitet och postmodernitet i filosofisk belysning*, Ajatus 45, Årsskrift för filosofiska föreningen i Finland
5. Detta är förstås inget argument, men uttrycker en misstanke. Men jag tänker inte i den här artikeln diskutera den allmänna och komplexa frågan om värdet av teori när man beskriver, analyserar och vägleder oss i politiken. Avsnittet om svagheter i rapporten innehåller många argument med slutsatsen att åtminstone i det fall vi studerar här, Brundtlandrapporten, har valet av en ateoretisk analys av världens tillstånd lett till felaktiga och missriktade praktiska slutsatser.
6. Jag behandlar alltså inte här den komplexa frågan om politisk analys och praktik enligt ”strategi 4”. De främsta praktiska experterna på området är de alternativa folkrörelserna världen över. Till de viktigare ”teoretikerna” hör Ivan Illich och Jürgen Habermas.
7. Om detta se Charles Taylors utmärkta artikel *Legitimation Crisis?* i hans *Philosophy and the Human Sciences*, *Philosophical Papers 2*, Cambridge University Press 1985.

8. Se min artikel Förändring, utveckling, framsteg – nya konstellationer i kampen om framtiden, i H Häyry, I Halonen, I Niiniluoto; Muutos, Suomen UFilosofinen Yhdistys, Helsingfors 1989.
9. Bland författare som utvecklat Beroende-teorin märks t.ex. Andre Gunder Frank, Samir Amin och Immanuel Wallerstein.
10. Se Fredrik Lång: Det industrialiserade medvetandet, Förlaget Draken, Helsingfors 1986, för en vacker analys av denna parallell.
11. Se t.ex. Herbert Marcuse: One-Dimensional Man, Routledge & Kegan Paul, London 1964, och Jürgen Habermas: Technik und Wissenschaft als Ideologie, Suhrkamp, Ffm 1968.
12. De kan vara användbara, t.ex. på följande sätt: En kritisk granskning av Brundtlandrapporten kan hjälpa rörelserna att skärpa sina egna ideologiska positioner och höja nivån på debatten inom och mellan dem.

Visserligen kan det vara frestande för de folkrörelser som arbetar med miljö och utveckling att fastna i en ”konstruktiv kritik” av FN:s rapport om miljö och utveckling, Vår gemensamma framtid, eller Brundtlandrapporten.

Vi har dock sedan länge formulerat oss mycket bättre själva. Det bör vi också fortsätta med. Ingen annan än folkrörelserna tycks våga, eller förmå, ta på sig uppgiften att utveckla metoder och idéer för en hållbar framtid grundad i behoven hos människor och miljö snarare än behoven hos en viss bestämd produktionsrutin.